

Elektriskās izlādes ieroči

*Izvilums no 20. vispārējā ziņojuma,
publicētā 2010. gadā*

levada paskaidrojumi

65. CPT apmeklētajās valstīs policijas un citu tiesību aizsardzības iestāžu darbinieki aizvien biežāk ir ekipēti ar elektriskās izlādes ieročiem (EII), un dažās valstīs Komiteja ir novērojusi šādu ierīču klātesamību arī aizturēšanas vietās (jo īpaši cietumos). Pieejami dažādu veidu EII, sākot ar elektrošoka stekiem un citiem rokā turamiem ieročiem, kuru izmantošanai nepieciešams tiešs kontakts ar personu, kura ir plānotais mērķis, un beidzot ar ieročiem, kuri spēj izšaut šautriņām līdzīgus šāviņus, kuri novada elektrisko triecienu nelielā attālumā esošai personai.

66. Iespēja tiesību aizsardzības un citu valsts iestāžu darbiniekiem izmantot EII ir strīdīgs jautājums. Pastāv pretrunīgi viedokļi gan par noteiktiem apstākļiem, kādos šādu ieroču izmantošana var būt attaisnojama, gan par iespējamo negatīvo ietekmi uz veselību, ko šie ieroči var izraisīt. Ir fakts, ka EII pēc savas būtības ir izmantojami arī ļaunprātīgi. CPT rīcībā vairākkārt nonākušas ticamas liecības, ka šādi ieroči izmantoti veidā, kas traktējams kā īpaši cietsirdīga apiešanās ar personām, kurām atņemta brīvība, un Komiteja bieži saņēmusi apgalvojumus, ka aizturētajiem draudēts ar cietsirdīgu apiešanos, izmantojot EII.

67. CPT jau pievērsusi uzmanību EII jautājumam vairākos vizīšu ziņojumos. Turpmākajās rindkopās Komiteja vēlas uzsvērt nostāju, kādu tā ieņēmusi līdz šim, un norādīt vairākas jomas, kas rada bažas. CPT aicina izteikt komentārus par šo Vispārēja ziņojuma nodaļu, lai tādējādi palīdzētu Komitejai izstrādāt standartus attiecībā uz šo sarežģīto tēmu.

Vispārējie principi

68. CPT izprot nacionālo valsts institūciju vēlmi nodrošināt tiesību aizsardzības iestāžu darbiniekus ar līdzekļiem, kas viņiem dod iespēju atbilstošā veidā reaģēt uz bīstamām situācijām, ar kurām nākas saskarties. Nav šaubu, ka nodrošinājums ar mazāk nāvējošiem ieročiem, piemēram, EII, dažos gadījumos sniedz iespēju izvairīties no šaujamo ieroču lietošanas. Tomēr elektriskās izlādes ieroči var radīt spēcīgas sāpes, un, kā jau norādīts iepriekš, tos var arī izmantot ļaunprātīgi. Tādēļ katram lēmumam piešķirt tiesību aizsardzības iestāžu vai citu valsts iestāžu darbiniekiem EII jābūt pieņemtam pēc nopietnām diskusijām valsts izpildvaras un likumdevēja līmenī. Turklāt EII izplatīšanas kritērijiem jābūt noteiktiem likumā un sīki aprakstītiem atbilstošos noteikumos.

69. CPT uzskata, ka elektriskās izlādes ieroču izmantošanai jānotiek saskaņā ar nepieciešamības, subsidiaritātes, proporcionalitātes, iepriekšējas brīdināšanas (ja tas iespējams) un piesardzības principiem. Šie principi nozīmē arī to, ka valsts institūciju darbiniekus, kuriem šādi ieroči tiek izsniegti, atbilstoši jāapmāca, kā tie lietojami. Runājot par tiem EII, kas izlādē elektrību ar šāviņiem, izmantošanas kritēriji lielā mērā pielīdzināmi noteikumiem, kas attiecas uz šaujāmieročiem.

70. CPT viedoklis ir, ka EII izmantojami vienīgi situācijās, kad pastāv reāls un tūlītējs apdraudējums dzīvībai vai smagu ievainojumu risks. Šādu ieroču izmantošana vienīgi ar nolūku panākt pavēles izpildi nav pieļaujama. Turklāt šādu ieroču izmantošana var tikt pieļauta tikai tad, kad citi, mazāk stipri līdzekļi (pārrunas un pārliecināšana, manuāli savaldīšanas paņēmieni u.c.) ir cietuši neveiksmi vai attiecīgajā situācijā nav izmantojami un kad tā ir vienīgā iespējamā alternatīva tāda cita līdzekļa izmantošanai, kas radītu lielāku ievainojuma vai nāves risku.

Minēto principu piemērošana noteiktās situācijās

71. Attiecībā uz šo principu piemērošanu noteiktās situācijās CPT, piemēram, ir skaidri izteikusies pret EII izsniegšanu to vienību locekļiem, kuras ir atbildīgas par aizturēto imigrantu deportācijas procesu. Līdzīgi Komiteja ir izteikusi stingrus iebildumus pret elektriskās izlādes ieroču izmantošanu cietumos (un vēl jo vairāk – slēgtās psihiatriskās ārstniecības iestādēs). Tikai patiešām ārkārtēji apstākļi (piemēram, ķīlnieku sagrābšana) varētu attaisnot EII izmantošanu šādā drošā vidē, turklāt ar stingru nosacījumu, ka šos ieročus izmanto tikai īpaši apmācīts personāls. Nevar būt ne runas, ka jebkādas formas EII ir standarta aprīkojums personālam, kas strādā tiešā saskarē ar personām, kas atrodas cietumā vai citā brīvības atņemšanas iestādē.

72. Aizvien biežāk elektriskās izlādes ieroči tiek izmantoti, veicot aizturēšanu, un plaši izskanējuši gadījumi, kad tie šajā sakarā izmantoti ļaunprātīgi (piemēram, atkārtota elektriskā trieciena lietošana pret personu, kas guļ zemē). Ir skaidrs, ka EII izmantošanai šādās situācijās ir jābūt stingri ierobežotai. Vadlīnijas, ko CPT redzējusi dažās valstīs un kas pieļauj, ka šie ieroči var tikt lietoti, kad tiesību aizsardzības iestāžu darbinieki saskaras ar vardarbību – vai vardarbības draudiem – tādā mērā, ka viņiem jālieto spēks, lai aizstāvētu sevi vai citus, ir tik plašas, ka dod iespēju neproporcionālai atbildes reakcijai. Ja EII pakāpeniski kļūš par ieročiem, ko var izvēlēties lietot gadījumos, kad vien aizturēšanas laikā tiek izrādīta nepakļāvība, tam var būt būtiska negatīva ietekme uz to, kā sabiedrība uztver tiesību aizsardzības iestāžu darbiniekus.

73. Ņemot vērā sava mandāta robežas, CPT nav vēlējusies ieņemt stingru pozīciju attiecībā uz elektriskās izlādes ieroču lietošanu operācijās, kas vērstas uz sabiedriskās kārtības uzturēšanu vai atjaunošanu (piemēram, savaldot demonstrantus). Tomēr saskaņā ar iepriekš 70. rindkopā minētajiem principiem EII izmantošana šādu operāciju laikā var tikt uzskatīta par nepiemērotu, ja vien nepastāv reāls un tūlītējs apdraudējums dzīvībai vai smagu ievainojumu risks. Šādās operācijās iesaistītajiem tiesību aizsardzības iestāžu darbiniekiem ir pieejami vai jābūt pieejamiem citiem aizsardzības un ietekmēšanas līdzekļiem, kas ir konkrēti piemēroti attiecīgajam uzdevumam. Ir vērts atzīmēt, ka policija dažviet Eiropā nepieļauj EII izmantošanu publisku demonstrāciju savaldīšanas operācijās.

74. Īpaša norāde jāizsaka attiecībā uz elektrošoka jostām un līdzīgam ierīcēm. CPT ir skaidri darījusi zināmu savu nostāju attiecībā pret šāda veida aprīkojuma lietošanu, lai kontrolētu aizturēto personu pārvietošanos, neatkarīgi no tā, vai tas notiek brīvības atņemšanas iestādēs vai ārpus tām. Saskaņā ar Komitejas viedokli šāds aprīkojums ir dziļi pazemojošs personai, pret kuru to lieto, un ļaunprātīgas izmantošanas iespēja ir īpaši liela. Lai garantētu drošību aizturēto personu pārvietošanas laikā, var atrast un ir jāatrod alternatīvi līdzekļi.

Instrukcijas un apmācība

75. Pēc katra lēmuma pieņemšanas par EII izsniegšanu, attiecīgajai iestādei jānodrošina, lai dienestiem, kuru rīcībā nonāks šādi ieroči, būtu pieejamas detalizētas instrukcijas. Turklāt amatpersonām, kuras drīkstēs izmantot šos ieročus, jābūt īpaši atlasītām, ņemot vērā viņu izturību pret stresu un uztveres spēju līmeni, kā arī atbilstoši apmācītām. Jāveic dienesta iekšējās apmācības programma kopā ar regulāru testēšanu (skat. arī 80. rindkopu).

Tehniskie aspekti

76. Līdzīgi kā jebkuras sistēmas ieročiem, arī attiecīgajiem EII, pirms tos uzsāk lietot, jāveic tehniskās autorizācijas procedūra. Šai procedūrai it īpaši jānodrošina, lai elektrisko izlāžu skaits, ilgums un intensitāte būtu ierobežoti līdz drošam līmenim. CPT ir zināmi gadījumi, kad personas, kurām atņemta brīvība, tikušas pakļautas vairākām secīgām elektriskām izlādēm ar īsiem starplaikiem; šāda pārmērīga un nevajadzīga spēka lietošana nepārprotami kvalificējama kā ļaunprātīga apiešanās. Papildus jābūt noteikumiem par šo ierīču regulāras apkopes/servisa kārtību.

77. EII jāaprīko ar ierīcēm (parasti – atmiņas kartēm), kuras izmantojamas, lai ierakstītu dažādu informāciju un varētu veikt ieroča izmantošanas pārbaudes (kā piemēram, precīzu lietošanas laiku, elektrisko izlāžu skaitu, ilgumu un intensitāti, u.c.) Atbildīgajām institūcijām šī informācija sistemātiski ik pēc laika (vismaz reizi trīs mēnešos) jāpārbauda. Turklāt ieročiem jābūt ar iebūvētu lāzera tēmekli un videoieraksta ierīcēm, lai tādējādi varētu droši notēmēt un ierakstīt, kādos apstākļos ieroči izmantoti.

78. Elektriskās izlādes ieročiem, kurus izsniedz tiesību aizsardzības iestāžu darbiniekiem, parasti ir dažādi lietošanas paņēmieni, - visbiežāk “šaušana” un “kontakts” (apdullinošs sitiens jeb angl. *drive-stun*). Lietojot pirmo paņēmienu, ierocis izšauj šāviņus, kas piestiprinās pie personas, uz kuru tiek mērķēts no neliela attāluma, un tad tiek izraisīta elektriskā izlāde. Lielākajā daļā gadījumu šī izlāde rada vispārēju muskuļu saraušanos, izraisot pārejošu paralīzi, un liek personai nokrist zemē. Turpretī gadījumos, kad tiek izmantots “kontakta” paņēmiens, ieroča galā izvietotie elektrodi rada elektrisko loku, un, esot kontaktā ar personu, pret kuru ierocis mērķēts, elektrodi izraisa ļoti intensīvas lokālas sāpes, kā arī pastāv ādas apdeguma iespēja. CPT ir stingri iebildumi pret šā paņēmiena izmantošanu. Atbilstoši apmācītiem tiesību aizsardzības iestāžu darbiniekiem ir pieejamas dauzas citas savaldīšanas metodes, kad viņi atrodas rokas stiepiena attālumā no personas, kura jāsavaldā.

Medicīniskie aspekti

79. Daudz strīdu ir par EII iespējamo ietekmi uz to personu fizisko un psihisko veselību, pret kurām tie tiek izmantoti, un daļēji šīs diskusijas uzkurinājuši vairāki gadījumi, kad personas, pret kurām šie ieroči mērķēti, neilgi pēc tam mirušas. Lai gan pagaidām pētījumi šai ziņā lielā mērā ir bez pārliecinošiem rezultātiem, nav noliedzams, ka EII izmantošana rada noteiktus draudus veselībai, kā iespēju gūt traumas, krītot no trieciena, ko radījis šāviņš, vai iespēju gūt apdegumus, ja ierocis paildzināti izmantots ar “kontakta” paņēmienu. Kamēr nav nopietnu pētījumu par EII iespējamo ietekmi uz īpaši jutīgām personām (piemēram, vecākiem cilvēkiem, grūtniecēm, maziem bērniem, personām ar sirds slimībām), CPT uzskata, ka no to izmantošanas pret šādām personām jebkurā gadījumā jāatturas. EII izmantošana pret cilvēkiem, kuri atrodas apreibinošu vielu ietekmē, ir vēl viens jautājums; šādā stāvoklī esošas personas visdrīzāk nesaprot jēgu brīdinājumam, ka tiks izmantots ierocis, un tā vietā šādā situācijā var kļūt vēl satrauktākas. Nāves gadījumi aizturēšanas laikā ir bijuši saistīti ar iepriekšminētajiem veselības traucējumiem, īpaši gadījumos, kad izmantoti EII. Tādēļ īpaša piesardzība ir attaisnojama, un no EII izmantošanas jāatturas gan šādos gadījumos, gan vispār situācijās, kad EII lietošana var palielināt nāves vai ievainojumu gūšanas risku.

80. Apmācot tās amatpersonas, kam tiks izsniegti EII, jāsniedz informācija, kādos gadījumos šo ieroču izmantošana medicīnisku iemeslu dēļ nav piemērota, kā arī attiecībā uz neatliekamās palīdzības sniegšanu (kritienu, apdegumu, šāviņu radītu ievainojumu, sirdsdarbības traucējumu, delīrija izraisīta uzbudinājuma u.c. gadījumos). Turklāt, kad persona, pret kuru ticis mērķēts EII, ir savaldīta, tā jāinformē, ka ierocim ir tikai īslaicīga iedarbība.

81. CPT uzskata, ka ikvienu, pret kuru izmantots EII, katrā gadījumā ir jāapskata ārstam un, ja nepieciešams, jānogādā slimnīcā. Ārsti un neatliekamās palīdzības dienesti ir jāinformē par to, kādos veidos personai, pret kuru izmantots šāds ierocis, var būt ietekmēta veselība, kā arī par atbilstošiem ārstēšanas veidiem gan no fiziskās, gan psiholoģiskās veselības viedokļa. Turklāt attiecīgajām personām (un/vai viņu advokātam, pēc pieprasījuma) jāizsniedz medicīniska uzziņa par veselības stāvokli.

Pēcincidenta procedūra

82. Katru reizi pēc EII izmantošanas jāizvaicā tiesību aizsardzības iestādes darbinieks, kurš ķēries pie šā ieroča. Turklāt incidents jāapraksta detalizētā ziņojumā augstākai instancei. Ziņojumā jānorāda precīzi apstākļi, kas var pamatot, ka ieroča izmantošana bijusi attaisnojama, izmantošanas paņēmieni, kā arī jāsniedz visa pārējā informācija, kas attiecas uz šo gadījumu (piemēram, vai bijuši liecinieki, vai bija pieejami citi ieroči, vai personai, pret kuru tika mērķēts EII, sniegta medicīniskā palīdzība utt.). Ziņojumam jāpievieno atmiņas kartē reģistrētā tehniskā informācija un EII izmantošanas videoieraksts.

83. Šo iekšējo procedūru jāpapildina ārējās uzraudzības elementam. Tas var tikt īstenots, sistemātiski ik pēc noteikta laika informējot neatkarīgu institūciju, kas ir atbildīga par tiesību aizsardzības iestāžu uzraudzību saistībā ar visiem EII izmantošanas gadījumiem.

84. Ja izrādās, ka EII nav ticis izmantots atbilstoši attiecīgajiem likumiem vai noteikumiem, jāuzsāk izmeklēšana (disciplināra un/vai krimināla).